

TÜRKİYE'Yİ II. DÜNYA SAVAŞI'NA SOKMA ÇABALARI

KÂMURAN GÜRÜN

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan barış antlaşmalarıyla Avrupa'da, Versailles sistemi diye isimlendirebileceğimiz yeni bir düzen kurularak, dünya barışının garanti altına alındığı kabul olunmuştu.

Ne var ki bu düşünce çok kısa ömürlü olmuş, her gün bir tarafından çatlak veren bu sistem, 1938 senesine gelindiğinde tamamen iflas etmiş, Anschluss'un gerçekleşmesinden sonra da, artık barışın devam edeceğini düşünmenin dahi hayal olduğu idrak edilmişti.

1938 Avrupası bir bakıma bugünkü gibi muhasım kamplara bölünmüştü. Ancak, bir taraftan bu muhasım kampların çokluğu, diğer taraftan, bitaraf durumdaki devletlerin önem ve ağırlığı bakımlarından genel görünüm bugünkünden hayli farklı idi.

O tarihlerde Avrupa, hatta, dünya dış politikasına istikamet veren en kudretli devlet Almanya idi. I. Cihan Harbi'nde İtilaf grubuna dahil olan İtalya bu defa Almanya ile Mihver grubunu oluşturmaktaydı. Her iki devlet de, hayat sahası sloganı altında, yayılma politikası takip ediyorlardı.

Bunların karşısında Avrupa'da, statükoyu ve kuvvet muvazenesini muhafaza etmeye uğraşır görünen İngiltere ile Fransa vardı. Ancak bu iki devletin takip ettikleri politikalar arasında bir ahenk ve paralellik mevcut değildi. Başlangıçta, Almanya'nın Versailles zincirini kırmaya başlayışını kuvvete baş vurarak durdurmak imkânı varken, İngiltere'nin beraber yürümeşi sebebiyle bu yola başvuramamış ve şimdi de artık böyle bir imkânı bulunmayan Fransa, uzunca bir süreden beri, Almanya etrafında bir nevi "sağlık kordonu" oluşturma çabasıındaydı. Polonya, Çekoslovakya ve Rusya ile ikili anlaşmaları vardı. Hatta 1938 yılında, 4 Temmuz'da, Türkiye ile yapılan dostluk anlaşmasına da, iki devletin, içlerinden birine yöneltilmiş siyasî veya ekonomik hiç bir kombinezona girmeyecekleri hükmü konmuştu.

İngiltere'ye gelince o, her ne bahasına olursa olsun, barışın korunmasını hedef almıştı. Bunun sonucu olarak, bir taraftan Almanya'yı tahrik edecek tertiplerden kaçınıyor, bir taraftan da, kendisini bir savaşa

sürükleyecek her hangi bir taahhüd altına girmemeye özel bir itina gösteriyordu. Bu tutumu ile Batı Demokrasilerinin zaafını ortaya koyduğunu, sadece Almanya'yı hareketlerinde daha cesur harekete teşvikle kalmayıp, diğer Avrupa devletlerini çekingenliğe ve itimatsızlığa ittiğini düşünmüyordu.

Askerî kudreti hakkında doğru dürüst bilgi bulunmayan, daha doğrusu bu kudretin fazla bir mana ifade etmediği sanılan Rusya ile Mihver devletleri arasında ideolojik bir düşmanlık vardı. Mihver devletleri, komünizmi ezilecek bir hastalık olarak kabul ediyorlardı. Rusya da, Almanya'nın doğuya doğru yayılma politikasından endişe ediyordu. Fransa ile Rusya'yı yaklaştıran bu endişe olmuştu. Ama İngiltere'nin bu işbirliğine katılmayı, Almanya karşısında denge oluşturmayı mümkün kılmıyordu.

Almanya'nın 1934'lerden sonra gittikçe kuvvetlenmeye ve önündeki hukukî engelleri yok saymaya başlamasından beri, Belçika, Hollanda ve Kuzey devletleri, kendilerini korumak için en iyi politikanın tarafsızlık olduğu görüşüne meydanmışlar ve Batı ile askerî bir işbirliğinden kaçıyorlardı.

Avusturya'nın işgalinden sonra, Almanya'nın gözlerini dikmiş olduğu Çekoslovakya, hem Fransa ile, hem de Rusya ile yardımlaşma ittifakı bulunan bir devlet olmasına rağmen, bu iki müttefiki ile de birleşik hududu bulunmadığından, bir saldırı halinde yardım alabilmesine fizikî imkân yoktu. Fransa'dan gelecek yardımın Almanya'dan geçmesi gerekecekti, bu ancak Almanya'nın mağlup olmasından sonra gerçekleşebilirdi. Rusya'dan gelebilecek yardımın ise Polonya veya Romanya'dan geçmesi lazımdı. Halbuki bu iki devlet de, Birinci Cihan Harbi sonunda, Rusya'dan kazanılmış topraklar üzerinde hâkimiyet sürdürdüklerinden, Rusya'nın kendi hudutları içinden kuvvet geçirmesine sureti mutlakada muarız idiler. Ayrıca Polonya'nın, Çekoslovakya üzerinde arazi talepleri de vardı.

Romanya ve Yugoslavya'nın, küçük antant çerçevesinde, Çekoslovakya'ya karşı yardım taahhütleri mevcuttu. Ancak bu da Macaristan'dan gelecek bir tehlikeye karşı idi. Tehlike Almanya'dan gelirse taahhüt işlemeyecekti.

Etrafı, kendisinden alınmış arazilerle oluşturulmuş veya genişlemiş devletlerle çevrili Macaristan, tabii bir şekilde, emniyetini Mihver devletleri ile yakınlıkta görüyordu.

Balkan devletleri, bölgedeki barış ve güvenliğin sağlanması için aralarında Balkan Paktı'nı kurmuşlardı. Makedonya üzerindeki istekleri

dolayısıyla Bulgaristan bu paktın dışında kalmıştı. Paktın askerî yardımlaşma sistemi tanzim edilirken, Türkiye Rus çekincesini, Yunanistan da, İtalya çekincesini ileri sürmüş ve tarafların birbirlerine olan yardım taahhüdü, Balkan hudutlarının ihlali haline inhisar ettirilmişti. Bu haliyle anlaşma ancak Bulgaristan veya Arnavutluk'un bir saldırı halinde işleyecekti. Dolayısıyla, Avrupa devletlerinden gelecek bir tehlike halinde Balkan Paktı'nın işlerliği olmayacaktı.

Avrupa böyle bir hava içindeyken Südet ihtilafı patlak verdi.

Mihver karşısındaki devletlerin sıkı durmaları halinde Avrupa barışının kurtarılabilceği, hatta Almanya'da Nasyonal Sosyalist rejiminin sona erdirilebileceği bu son şans da kullanılmadı. Münich konferansı ile Çekoslovakya feda edildi. Chamberlain Münich dönüşü barışın bir nesil boyu kurtarıldığını ilan ederken, Münich'e bile çağrılmamış olan Rusya, Batı demokrasilerinin çürümüş, hiç bir şekilde Almanya'ya karşı koyamayacak ve imkân bulurlarsa, Almanya ile Rusya arasında bir savaş çıkmasını teşvik edecek bir tutum içinde oldukları kanaatine vardı.

1939 yılına bu şekilde girildi.

15 Mart 1939'da Almanya, Münich kararlarını hiçe sayarak Çekoslovakya'nın geri kalan kısmını işgal ediyor, Polonya ile Macaristan da kendilerine birer hisse temin ediyorlardı.

Chamberlain'ı, o güne kadar takip ettiği politikadan, İngiltere'deki büyük reaksiyon sebebiyle, kendi meşrebine aykırı olmasına rağmen, vazgeçmeye mecbur eden ve İkinci Cihan Harbi'nin çıkmasına müncer olan budur.

Almanlardan geri kalmak istemeyen İtalyanlar, 7 Nisan 1939 günü asker çıkararak Arnavutluk'u işgal ettiler.

Bu tarihten itibaren, çeşitli devletlerin Türkiye ile ilgili politikalarını özetlemek istersek:

1) İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesi için çalışmışlardır. Bu devletler ayrıca, Türkiye'ye dayanarak, Almanya'ya karşı bir Balkan bloğu kurmak çabalarına girmişlerdir.

2) Rusya, devamlı şekilde, kendi takip ettiği politikanın Türkiye tarafından da uygulanması için gayret sarfetmiştir.

3) Almanya, Türkiye'yi Mihver devletlerinin yanına çekmek, bu mümkün olmazsa, Mihver'e karşı dostane bir tarafsızlık politikası takip etmesini temin etmek istikametinde çalışmıştır.

Evvvela Balkan bloğu kurulması konusunu ele alalım.

Balkan Paktı kurulurken, İtalya'nın, Yugoslavya ile silahlı bir anlaşmazlığa düşmesi ihtimali mevcuttu. Bu şekilde İtalya ile çıkabilecek bir savaşa sürüklenmek istemeyen Yunanistan, Pakta, İtalyan çekincesini koydurtmuştu. Zamanla İtalya - Yugoslavya münasebetlerinde bir değişiklik ortaya çıktı. Hırvatistan'daki ayrılıkçılık cereyanından çekinen ve hükümeti ellerinde tutan Sırp lar, özellikle Başbakan Stoyadinoviç döneminde, İtalya ile bir dayanışma politikasına girmiş ve bunda başarı da kazanmıştı. O derece ki, Arnavutluk'u işgal etmeyi kafasına koyan Mussolini, bu ülkenin İtalya-Yugoslavya arasında taksimi hususunda Stoyadinoviç ile bir mutabakat bile tesis etmişti.

Stoyadinoviç başbakanlıktan düştükten sonra da bu işbirliği devam etti. Bu defa işbirliği Yugoslavya'nın İtalya üzerinden Mihver'e iltihakı istikametindeydi. Hatta 1939 Mayıs'ında, Yugoslavya Kral Naibi Paul, Roma'ya geldiğinde, ona refakat eden Hariciye Nazırı Markoviç'in, Yugoslavya'nın Türk politikasından endişelendiğini ifade ile Türkiye'ye karşı bir Romen-Bulgar-Yugoslav bloğu kurulması fikrini ileri attığı dahi bilinir. Bulgaristan ise, Romanya'ya karşı kendisine garanti verilir ve Yugoslavya da aynı şekilde hareket ederse Mihver'e iltihaka zaten hazır görülmektedir.

Bulgaristan'ın durumu kolay anlaşılır. Birinci Dünya Savaşı sonunda topraklarını elinden alıp başka devletlere dağıtan Batılılara yanaşmaya sebep görememektedir. Bu toprakları geri alabilmesi ancak Mihver'in yardımıyla mümkün olabilir.

Yugoslavya'nın durumunu tahlil daha zordur. Mihver'e yanaşması, onlar aleyhine yürütülecek bir politikanın kendisini İtalyan-Alman işgaline uğratağından korkması, ayrıca Hırvatların, Alman yardımı ile bir ayrılığı gerçekleştirmeleri endişesi ile izah edilebilir. Ani beliren Türk korkusunun izahı ise kolay görülmemektedir. Batı devletleri ile Türkiye'nin işbirliğinin başlaması üzerine kendisini özellikle hissettiren bu korkuyu, bir Türk-İtalyan harbine sürüklenmek endişesi ile izah edemeyiz. Zira İtalya'nın, Türkiye'nin Balkan hudutlarına saldırısı düşünülemez. İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı halinde ise, Yunan çekincesine rağmen, Türkiye yardımı gitse bile Yugoslavya için yardım vecibesi doğmaz.

Bu durumda yegâne düşünülebilecek ihtimal, İtalya'nın Yunanistan aleyhinde bazı projeleri olduğudur. Zira bu takdirde Türkiye'nin Yunanistan'a yardım vecibesi işleyecektir. Bugün dahi bu korkunun

sebebini öğrenebilmiş değiliz. Ancak, o tarihlerde bilmediğimiz ve savaş sonrasındaki neşriyattan öğrendiğimiz bu politik durum sebebiyle, İngiltere'nin gerek kendisinin yaptığı, gerek Türkiye'ye yaptırdığı çeşitli işbirliği teşebbüsleri, Yugoslavya tarafından devamlı şekilde cevapsız bırakılmıştır.

Bu konuda Türkiye'nin Yugoslavya nezdinde 17 Mayıs 1940, 1 Haziran 1940, 12 Ocak 1941 tarihlerinde 3 teşebbüsü olmuş, cevapsız kalmıştır. İngilizler 26 Şubat ve 19 Mart 1941'de Türkiye'den yeni bir teşebbüs yapmasını istemişlerdir. Hatta bu son talep; Almanların Yunanistan'a saldırısı halinde, Yugoslavya Almanya'ya savaş açarsa, Türkiye de savaş açacaktır şeklinde bir mesajın hem Belgrad'a, hem Berlin'e gönderilmesi yolundaydı. Türkiye bu talebi uygun görmedi. İyi ki görmemiş, bir gün sonra Yugoslavya'nın Mihver'le anlaşığı duyuluyor ve 25 Mart'ta da Yugoslavya Üçlü Paketi imza ediyordu. Sonrası malumdur. 27 Mart'ta Simoviç darbesi vuku buldu, bunun üzerine Almanlar 6 Nisan 1941 günü Yugoslavya'yı işgale başladılar ve 17 Nisan'da Yugoslavya teslim oldu.

İngiltere ve Fransa'nın, Türkiye'yi kendi yanlarına çekme teşebbüslerine gelince:

Fransa ile 1938'de imzalanan dostluk anlaşmasından ve hükmünden bahsetmiştim. Filvaki bu anlaşma TBMM'de tasdik edilmeden geri çekildi ve yürürlüğe girmedi ama, belli bir düşünce birliğini ortaya koyuyordu.

Arnavutluk'un işgalinden sonra İngiltere, 11 Nisan 1939'da, Türkiye'ye müracaatla, Yunanistan'a tek taraflı garanti vereceğini bildirip buna Türkiye'nin de iştirakini talep etti. Türkiye 12 Nisan'da, otomatik yardım taahhüdünün ancak TBMM'nin peşin tasvip ve kararı ile verilebileceği, bununla beraber güvenlik konusunun İngiltere ile dostane bir zihniyetle görüşülebileceği cevabını verdi.

O tarihe kadar Fransa'nın ikili yardımlaşma anlaşmalarını tenkitkâr bir gözle gören İngiltere, 180 derecelik bir dönüş yaparak tek taraflı garantiler vermeye başlıyordu. Hakikaten bu şekilde bir garantiyi 31 Mart'ta Polonya'ya vermişti. 13 Nisan'da da, Chamberlain Avam Kamarası'nda, sadece Yunanistan'a da değil, Romanya'ya da garanti verildiğini açıkladı. Aynı açıklamayı aynı gün Daladier de Fransa'da yapmaktaydı.

Almanya ve İtalya'nın son saldırıları Fransa ile İngiltere'yi nihayet aynı çizgiye getirmiş oluyordu. Bu çizgide birleştikten sonra da her iki

devlet, bir savaş halinde kendileriyle işbirliği yapılabilecek devletleri bir araya getirme çabasına giriştiler. Bu durumdaki devletlerden birisi de Türkiye idi.

Garantinin verildiğinin ertesi günü İngiliz sefiri, iki gün sonra, 16 Nisan'da da Fransız sefiri, Türk Hariciyesine müracaatla, hükümetlerinin, Almanya tarafından, nerede olursa olsun, vuku bulacak bir saldırıya karşı, Türkiye'ye, karşılıklı olmak şartıyla garanti vermeye hazır olduklarını bildiriyorlardı.

Hemen aynı tarihlerde, biraz sonra anlatacağımız üzere, Ruslar da, güvenlik konusunu görüşmek üzere Türkiye'ye müracaat ediyorlar ve aynı zamanda İngiltere-Fransa-Rusya arasında, bir karşılıklı yardımlaşma anlaşması müzakereleri başlıyordu.

İngiliz ve Fransızlarla, Rusların bilgisi tahtında yürütülen ve hatta Rusların teşvik ettikleri görüşmeler sonunda ortaya 12 Mayıs 1939 günü ilan edilen İngiliz-Türk deklarasyonu çıktı. Tamamen aynı bir deklarasyon, Fransa ile Türkiye arasında 23 Haziran günü ilan olundu.

Bu deklarasyonlar, iki devletin kendi milli emniyetleri yararına olarak karşılıklı taahhütleri ihtiva edecek uzun vadeli bir anlaşma yapmanın kararlaştırıldığını, bunun akdine kadar, vuku bulacak bir tecavüzün Akdeniz mıntukasında harbe müncer olması halinde iki devletin birbirleriyle işbirliği yapmayı ve imkânları dahilindeki bütün yardım ve kolaylığı birbirlerine göstermeyi kabul ettiklerini ortaya koyuyordu.

Deklarasyonların öngördüğü uzun vadeli anlaşmanın müzakereleri de, kısa zamanda tamamlanıp metin ortaya çıktı. Ancak Türkiye bunun imzasını, Rusya ile yapılacak görüşmelerin sonuçlanmasına talik etti. Türkiye'nin düşüncesi, esasen bir süreden beri Moskova'da yürütülmekte olan Fransız-İngiliz-Rus görüşmeleri sonunda ortaya çıkacak anlaşma ile Türk-İngiliz-Fransız anlaşmasını, Türkiye üzerinden irtibatlandırarak ortaya ahenkli bir sistem çıkarmaktı.

Bu sebeble Üçlü Anlaşma dediğimiz Yunanistan ve Romanya'ya verilen garantiler dolayısıyla veya bir Avrupa devletinin Akdeniz'de savaşa müncer bir saldırısı dolayısıyla ortaya çıkacak harpte üç devletin birbirlerine yardım etmelerini öngören Türk-Fransız-İngiliz anlaşması, Rus Müzakerelerinin kesilmesinden sonra, 19 Ekim 1939 günü imzalandı.

Bu anlaşma ile de Türkiye Batı demokrasileri yanında yer aldı. Anlaşmaya ekli II sayılı protokol, Türkiye ile Rusya arasında bir savaşa

müncer olabileceğinin anlaşıldığı hallerde, Türkiye'yi yardım taahhüdünden ber'i tutuyordu.

Türkiye'nin bu tercihi yapışının sebebi hükümet tarafından uzun bir şekilde izah edilmiştir. Bunun özeti şudur: "Hitler'in, bizi ilgilendirmeyen ırk nazariyesi, hayati saha nazariyesine dönüşerek Çekoslovakya ortadan kaldırıldıktan ve İtalya da Arnavutluk'u işgal ettikten sonra, Mihver devletlerinin ne vasıtalarla hangi hedefe varmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet hükümeti dış siyaset programını tam bir tarafsızlığa istinat ettirmekte iken, bir ay içinde vuku bulan bu iki gelişme, bitaraf kalmanın mümkün olmayacağını ortaya koymuş ve kurulan emniyet cephesine Türkiye'nin ilthakının bir zaruret olduğunu göstermiştir."

Bu üçlü anlaşmanın tatbikatı çerçevesinde önce İngiltere, Fransa ile birlikte, daha sonra, Fransa'nın teslim olmasını müteakip, yalnız başına, Türkiye'yi müteaddid defa savaşa katılmaya davet etmiştir. Bu davetler, Rusya'nın kendisi savaşa girinceye kadar II nolu protokol öne sürülerek, ondan sonra da, evvelâ vaad edilmiş askerî yardımın gerçekleştirilmesi talep olunarak kabul edilmemiştir.

Geniş izahata girişmeden bu davetleri kısaca hatırlayalım.

Birinci davet, 1 Haziran 1940, İtalya'nın harbe girmesi halinde Türkiye'nin seferberlik ilan etmesi istendi.

İkinci davet, 11 Haziran 1940, İtalya bir gün evvel savaşa katılmadığından, İtalya'ya savaş ilanı, deniz ve hava üslerinin müttefiklere açılması istendi.

Üçüncü davet, 12 Ocak 1941, Almanya Yugoslavya'dan geçiş talebinde bulunursa, İtalya'ya harp ilan edilmesi ve Almanlara da, Alman kıtalarının Yugoslavya veya Bulgaristan'dan geçirilmelerinin harp sebebi sayılacağını bildirilmesi istendi.

Dördüncü talep, 31 Ocak 1941, Churchill İnönü'ye bir mesaj yollayarak Türkiye'de İngiliz hava üsleri kurulmasını, buradan hem Ploeşti'nin, hem Bakû'nün vurulabileceğini, Türkiye'ye bu maksatla 10 filoluk hava kuvveti ile 100 uçaksavar verileceğini bildirdi.

Beşinci talep, 26 Şubat 1941, Ankara'ya gelen Eden ve Genelkurmay Başkanı Sir John Dill, Almanlar, Bulgaristan yoluyla Yunanistan'a saldırırsa harp ilan edilmesini istediler.

Altıncı talip, 18/19 Mart 1941, Kıbrıs'da Saracoğlu-Eden görüşmesinde, Almanların Yunanistan'a saldırısı halinde Yugoslavya harp açarsa

Türkiye’de harp açar diye bir mesaj hem Almanya’ya, hem Yugoslavya’ya gönderilmesi istendi.

Uzunca bir durgunluk döneminden sonra 30 Ocak 1943’de yedinci talep, Churchill tarafından Adana’da İnönü’ye yapıldı.

Sekizinci talep, 5 Kasım 1943, Kahire’de, Eden tarafından Menemencioğlu’na yapıldı.

Dokuzuncu talep, 4 Aralık 1943, Kahire’de İnönü-Roosevelt-Churchill toplantısında yapıldı.

Onuncu talep, 30 Haziran 1944, İngiltere, Almanya ve Japonya ile iktisadi ve siyasî münasebetlerimizi kesmemizi istedi. 2 Ağustos 1944’de bu münasebetler kesildi.

Onbirinci talep, 20 Şubat 1945, İngiltere eğer Birleşmiş Milletler toplantısına katılmak istiyorsak 1 Mart’tan önce savaş açmamızı bildirdi. 23 Şubat 1945’de Almanya ve Japonya’ya savaş açıldı.

Rusya’yı en sona bırakarak Almanya’nın teşebbüslerini gözden geçirelim.

Dışişleri Genel Sekreteri Menemencioğlu 1939 yazında, Fransa’ya yaptığı bir ziyaretten dönerken Berlin’e uğramış ve Ribbentrop ile görüşmüştü. Ribbentrop, onu, Batı ile ittifakı bırakarak Mihver’e iltihak etmeye kandırmak için bir hayli dil dökmüş, Almanya’nın barışçı bir siyaset güttüğünü, sadece Versailles’ın yarattığı anormal durumları düzeltmeye çalıştığını, İtalya ile Almanya’nın, önüne geçilmez bir askeri kudret teşkil ettiklerini, İngiltere’nin ise çökmekte olduğunu uzun uzun anlatmıştı. Polonya konusunun alevlendiği bu dönemde, Numan Bey’in bu izahat karşısında fazla tesir altında kaldığı söylenemez.

Almanya’nın, Üçlü Deklarasyon’un ilanına kadar Türkiye ile fazla ilgilendiği yoktu. Ancak Türkiye’nin Batıya kaydığı belli olduktan sonra onu Batıdan koparma gayretlerine girmiştir. Türkiye’yi asıl endişelendiren hususun İtalyan davranışları olduğunu düşünerek, bu konuda İtalyanları Türkiye’ye teminat vermeye imale ettiği de bilinmektedir.

Almanya bu konudaki teşebbüslerini asıl Rusya vasıtasıyla yürütmüştür. Rus-Alman Saldırmazlık Paktı’nı imzalamak için Moskova’ya gelen Ribbentrop’un, 23 Ağustos 1939 gecesi, Stalin ile yaptığı konuşma sırasında Türkiye için şu sözleri sarfettiği bilmekteyiz:

“Ben aylarca evvel Türk hükümetine, Almanya’nın Türkiye ile dostane ilişkiler istediğini söylemiştim. Bu gayeye varmak için Reich

Dışişleri, elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bunun karşılığında Türkiye, Almanya'yı kuşatma paktına ilk katılan devletlerden biri olmuştur ve bu tutumu hakkında Almanya'ya bilgi vermeye bile lüzum görmemiştir. İngiltere, Almanya aleyhtarı politika için Türkiye'de 5 milyon sterlin sarfetmiştir."

O tarihlerde Saracoğlu'nu, güvenlik konularını müzakere için Moskova'ya davet etmiş olan Stalin'in cevabı daha da enteresandır. Stalin "Türklerin dalgalanan politikasından buna benzer tecrübeleri Rusların da tattığını" söyledikten sonra, "kendi istihbaratına göre Türk politikacılarını satın almak için İngiltere'nin sarfettiği meblağın 5 milyon sterlinden bir hayli fazla olduğunu" ilave etmiştir.

Almanlar, bu tarihten itibaren, Rusların, Türkiye'yi Batı ile işbirliğinden uzaklaştırması için çok çalışmışlardır. Daha Saracoğlu'nun Moskova'ya gelişinden önce başlayan ve Moskova Müzakereleri süresince devam eden bu Alman teşebbüslerinin hedefi, Türkiye'yi Üçlü Anlaşma'yı imzalamaktan caydırmak, onu tam bir bitaraflığa ikna etmek ve Boğazları Batı devletlerine kapattırmaktı.

Rusların bu Alman taleplerini müsbet karşıladıklarını ve temine çalıştıklarını da biliyoruz. Fakat bunlar netice vermemiş ve Moskova Müzakereleri çikmaza girdikten sonra Üçlü Anlaşma imza edilmiştir.

Bu tarihten sonra da, Rusya ile Almanya arasında Türkiye ile ilgili görüşmeler devam etmiştir ama bunlar, Türkiye'nin sırtından yapılan görüşmeler şeklindedir; Rusya'dan bahsederken biraz sonra değineceğiz.

Almanların Türkiye nezdinde direkt teşebbüsleri 1941 yılının Martı'nda başlamıştır. Bu tarihte Bulgaristan Mihver'e iltihak etmiş, Yugoslavya da iltihak arifesindeydi.

Almanların gayesi Türkiye'den askerî malzeme ve teknisyen ismi altında asker geçirebilmek, bunları Irak ve Suriye'ye intikal ettirebilmektir. Bunun karşılığında Türkiye'ye garanti verdikten başka, Edirne civarında ve Ege denizi adalarında Türkiye lehine değişiklik vaad ediyorlardı. Türkiye, gizli protokol konusu yapılmak istenen bu gizli vaadleri bir tarafa iterek, ve müzakerelerin seyirinden İngilizlere de bilgi vererek, Almanlarla 18 Haziran 1941 günü bir Saldırmazlık Paktı imza etmiştir.

Türkiye'nin Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmesine ve savaş açmasına kadar bu durum devam etmiş, bir değişiklik olmamıştır.

Son olarak Ruslara geliyoruz.

Rusya ile 1939 yılında aramızda bir saldırmazlık paktı vardı. Bu paktın eki, protokoller çerçevesinde de iki devletin, birbirlerini ilgilendiren konularda istişare edecekleri hükme bağlanmıştı.

İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile işbirliği için temasa geçtikleri tarihlerde Ruslardan da muvazi bir talep geldiğine, bu yazının başında değinmiştim. Bu müracaatın tam tarihi 15 Nisan 1939'dur. Molotof, Balkanlar ve Karadeniz bölgesinde ortaya çıkan yeni durum muracehesinde, bir saldırıya karşı alınması gerekli tedbirleri görüşmek üzere, danışma yapılmasını teklif ediyordu. Görüşme mahalli olarak da, Tiflis veya Batum ileri sürülüyordu.

Davet kabul ama toplantı yeri olarak Ankara veya İstanbul öne sürüldü. Molotof, Moskova'yı teklif etti. Saracoğlu, Moskova'ya itirazı olmadığını ama vakit kazanmak üzere önce Batum'da buluşmasını istedi. Ruslar, Moskova'da daha sonra buluşmak üzere, şimdi Dışişleri Bakan yardımcısı Potemkin'i Ankara'ya yollayacaklarını bildirdiler. Bütün bu görüşmeler 15-21 Nisan arasında ceryan etmiş ve Potemkin 28 Nisan'da Ankara'ya gelmiştir.

Rusların Potemkin'i yollamalarının asıl sebebinin Türk-İngiliz-Fransız anlaşmasını önlemeye matuf ve Potemkin'in bunda muvaffak olduğu ama deklarasyonun ilanına mani olamadığı ileri sürülür. Potemkin 5 Mayıs'a kadar Ankara'da kaldı. Kendisiyle yapılan görüşmelerde, sınırlı bir hududu ve mesuliyet olacak askerî bir yardımlaşma paktı yapılmasının faydalı ve isabetli olacağı hususunda mutabık kalındığı bilinir.

Ruslardan Ağustos'a kadar bir ses çıkmadı.

4 Ağustos'ta Rus sefiri Terentieff, Potemkin'le esasları konuşulan yardımlaşma paktının yapılması için Saracoğlu'nun Moskova'da beklendiğini bildirdi. Bu tarih Almanlarla Ruslar arasında temasların başladığı ve devam eden Rus-Fransız-İngiliz görüşmelerinden Rusların ümidi kestikleri döneme rastlar.

Saracoğlu, Moskova'ya gitmeden önce Molotof'un kendisine bir anlaşma tasarısı göndermesini istedi. Ruslar buna hazır olduklarını, ancak daha önce, Türkiye'nin nasıl bir anlaşma istediğinin anlaşılması için bazı soruların cevaplandırılmasını talep ettiler. Üzerinde durmadığımız bu 5 sorunun sorulduğu tarih 13 Ağustos'tur. Bu tarihte Almanlar müzakere için Moskova'ya gelmeyi teklif etmişlerdi.

Ruslar aynı soruları 24 Ağustos sabahı yazılı olarak da tevdi ettiler. 24 Ağustos sabaha karşı Rus-Alman saldırmazlık anlaşması imza edilmişti. Türkiye soruların cevabını yazılı olarak 25 Ağustos'ta bildirdi.

Türkiye'nin düşüncesi, karşılıklı bir yardım paktı yapılması şeklindeydi.

Alman Hariciyesi, Türkiye ile Rusya arasında müzakereler cereyan ettiğinin istihbar olunduğunu belirterek, durumun öğrenilmesini 1 Eylül günü Moskova sefirlerinden istedi. Sefirin 2 Eylül günü verdiği cevapta, Molotof'un Türkiye ile görüş teatisinde olduklarını, Sovyet Hükümetinin, Almanların istediği şekilde Türkiye'nin devamlı tarafsızlığını temin için çalışmaya hazır bulunduğunu söylediği kayıtlıdır.

4 Eylül günü Ankara'daki Rus sefiri, değişmiş olan milletlerarası durumun Rusya ile Türkiye arasındaki dostane ilişkiler meselesinin, iki hafta önce taraflarca belirtilenden daha başka bir tarzda ele alınmasını icap ettirdiğini, Türk Hariciyesine ifade ediyordu.

Aynı gün Molotof, Moskova'da, Alman sefirine, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında sadece bir saldırmazlık paktı olduğunu, bir karşılıklı yardım paktı akdi için bir zamanlar görüşmeler yapıldıysa da meyve vermediğini söylemekteydi.

Rusya, Almanlara, yardımlaşma paktının akamete uğradığını bildirirken, daha müzakeresi hiç yapılmamış bu pakttan tamamen vazgeçmiş olduğunu bile Türkiye'ye bildirmemekteydi. Bu sebebledir ki Türkiye bu defa daha sınırlı bir tasarı hazırlamış, bir Avrupa ülkesi tarafından Karadeniz ve Boğazlar bölgesinde Türkiye ve Rusya'ya bir saldırı halinde işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşma teklifini Ankara'da Ruslara vermişti.

Rus sefiri 15 Eylül'de Saracoğlu'nu ziyaretle Moskova davetini yeniledi. İki gün sonra, 17 Eylül'de Stalin, Alman sefirine, Türkiye'nin Boğazlar ve Balkanlar'a şamil olacak bir yardımlaşma paktı teklif ettiğini söylüyor, Sovyetler'in bundan pek memnun olmadıklarını, uygun bir yardımlaşma paktı ile Türkiye'nin tarafsızlığını temine çalışacağını ilave ediyordu.

Bu tarihle Saracoğlu'nun, bütün bunlardan habersiz, 25 Eylül'de Moskova'ya geldiği tarih arasında, Almanlar, Ruslar nezdinde, bu konuda ne beklediklerini belirten teşebbüslerine devam ettiler.

Moskova müzakereleri dediğimiz dönem, ilk toplantının yapıldığı 26 Eylül ile son toplantının yapıldığı 15 Ekim arasındaki günlerdir. Zaman uzun gibi görülür ama sadece 4 toplantı yapılmıştır.

26 Eylül toplantısında Ruslar sadece Türk-İngiliz-Fransız anlaşması hakkında bilgi istemişler, Türk-Rus anlaşmasına değinilmemiştir. 27 Eylül'de Ribbentrop yeniden Moskova'ya geldiğinden, ikinci toplantı, ancak o gittikten sonra, 1 Eylül'de yapıldı.

Müzakerenin teferruatını anlatacak değiliz. Stalin'in de katıldığı bu toplantıda, Ruslar önce, üçlü anlaşmada bazı tadiller yapılmasını istediler. Rus-Türk anlaşmasına Alman rezervi koymayı ve Boğazlar rejiminde değişiklik yapılmasını teklif ettiler. Saracoğlu'nun ısrarı neticesinde Stalin, Alman rezervinden vazgeçtiğini, Boğazlar rejimi getirdiği teklifi de geri aldığı, ama üçlü anlaşmadaki değişiklikleri istediğini söyledi.

Üçlü anlaşmadaki değişikliklere, İngiltere ve Fransa'nın mutabakatının alınması için geçen zaman zarfında Alman teşebbüslerinin devam ettiğini biliyoruz.

Üçüncü toplantı 13 Ekim'de oldu. Saracoğlu üçlü anlaşmadaki değişikliklerin kabul edildiğini bildirdi. Molotof Alman rezervi ve Boğazlar konusunu açtı.

Son toplantı 15 Ekim'de, Molotof gene Boğazlar konusunda ısrar edince müzakereler kesildi ve bir anlaşmaya varılmadan Saracoğlu 20 Ekim günü Türkiye'ye eli boş döndü. Üçlü anlaşmanın 19 Ekim'de imzalanması üzerine, Molotof'un Sovyet Yüksek Şurası'nda 31 Ekim günü, Türkiye'yi savaş yörüngesine girmekle suçlandığını da biliyoruz.

Molotof'un, 12 Kasım 1940 da Berlin'e gittiği zaman, Mivrer'e iltihak konusunun ele alındığını, ve Rusya'nın, İstanbul Boğazı ile Çanakkale'de, uzun vadeli kira ile birer üs teminini şart koştuğunu, ayrıca Bulgaristan'da, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının menziline de kira ile üs teminini istediğini biliyoruz. Almanya bu talepleri kabul etmemiştir.

Almanya 22 Haziran'da Rusya'ya saldırdıktan sonra tabii tutum değişmiştir. Rusya Türkiye'nin müttefikler safhında savaşa girmesini ister olmuş ama bu talebini de İngilizler vasıtasıyla yaptırmış, ayrıca Alman-Türk Saldırmazlık Paktı'nı da tenkide başlamıştır.

Türkiye'nin savaşa girmesi için İngilizlere, Rusların ilk müracaatı, 16 Aralık 1940 da Eden'in Moskova'ya gelişindedir. Molotof bu toplantıda 12 Adaların, Bulgaristan'ın bir kısmının ve hatta Suriye Kuzeyinin bir kısmının Türklere verilebileceğini de söylemiştir.

28 Kasım 1942 de Stalin, Türkiye'nin savaşa girmesinin Hitler'in mağlubiyetini çabuklaştırması bakımından çok önemli olduğunu Churchill'e yazmıştır.

Stalingrat zaferinden sonra Rusya, bu konuda eskisi gibi ısrarlı olmaktan çıkmış görünür. Bununla beraber 19 Ekim 1943 de Moskova'daki Cordell Hull-Eden-Molotof görüşmesinde, Rusların, Türkiye'nin savaşa katılması için zorlanmasını teklif ettiğini, eğer girmezse askerî yardım yapılmamasını istediği de biliyoruz.

Tahran Konferansı'nda (28 Kasım 1943) Stalin bu konuda fazla hiyişkâr görünmemektedir. 1944 yılında, İngilizler, Türkiye'den, Almanya ve Japonya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin kesilmesini talep ettiği zaman ise Stalin, resmen bunun karşısına çıkmış ve Türkiye'yi kendi iradesi ile başbaşa bırakalım, harp sonrasında özel taleplerde bulunmak hakkı da ortadan kalkar, demiştir.

Böylece savaş öncesinden başlayıp savaş sonuna kadar, değişik devletlerin Türkiye'ye yaptıkları teklifleri özetlemiş oluyoruz. Netice olarak şunu söylemek mümkündür:

Fransa ve İngiltere, Almanya'ya karşı ne kadar fazla devleti kendi taraflarına çekebilir ve savaşa iştirak ettirirlerse, bunun ancak lehlerine olacağı politikası ile işe başlamışlardır. Ancak İngiltere'nin bu politikaya çok geç gelişi, aslında, savaşın ilk başlayacağı cephelerde, Almanya'nın karşısına onunla boy ölçüşecek bir kuvvet çıkarılması şansını ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Ruslarla yapılan müzakereler, Rusların Batı demokrasilerinin ciddiyeti hakkında şüphe uyandırmıştır. Bu iki devletin, İtalya'nın savaşa katıldığı 11 Haziran'dan sonra, Türkiye'nin savaşa girmesini talep etmelerinin mantıkla uyuşur yönü yoktur. Zira o tarihte, Fransa'nın mağlubiyeti adeta kesinlik kazanmıştı. Kaldı ki 12 Adalar dışında Türkiye'nin savaşa fiilen katılabileceği cephe de yoktu. 12 adalara gelince, Türkiye'nin ne hava, ne deniz kuvvetleri bu adalara bir çıkartmayı düşünmeye müsaitti.

Bu tarihten, Rus-Alman savaşı başlayıncaya kadar İngilizlerden gelen talepleri, kısa bir süre için bile olsa, üzerlerindeki baskıyı azaltmak uğruna da Türkiye'nin feda edilmesi şeklinde yorumlayabiliriz.

Rusya savaşa girdikten sonra ki talepleri de, 4 Aralık 1943'de Kahire Konferansı'nda yapılmış olan hariç, aynı şekilde görmek mümkündür.

Kahire Konferansı'nda Churchill'in ısrarını bu defa, Rusların Balkanlar'a inmesini önlemeye matuf bir manevra şeklinde görmek kabildir. Eğer istediği silah ve teçhizat verilseydi. Türkiye o talebi müsbet sonuçlandırmaya karar vermişti. Türkiye için büyük zararlara sebep olacağı muhakkak bulunmakla beraber 1944 başında savaşa iştirakin, savaş so-

nu Balkanları'nın daha değişik bir görünümde olmasına imkân sağlayabileceği düşünülebilirdi. Ancak silah ve malzeme bakımından hazırlıksız şekilde savaşa katılmakla bu düşünce tabiatıyla gerçekleştirilmezdi ve belki Türkiye bile kurtarılmış ülkeler arasına girebilirdi.

Almanlar, Ribbentrop'un ilk talebinden sonra, Türkiye'nin Mihver'e iştiraki konusu üzerinde durmamışlardır. Türkiye'den asker ve malzeme geçirmeyi kâfi saymışlardır. Buna izin verilmiş olsa, o tarihte henüz ABD'de savaşta olmadığı cihetle, Suriye üzerinden Mısır'a inmeleri ve orta Doğu'yu ellerine geçirmeleri, Rus Savaşı'nı da diğeri Kafkasya'dan olmak üzere iki cepheden yürütmeleri mümkün olabilirdi. Türkiye bu talebi kabul etmeyince, Türkiye'nin işgalinin de bir ara düşünüldüğü, ama Hitler'in bunu kabul etmediği söylenir. Almanya açısından Türkiye'nin tarafsızlığı, krom ithalatının devam etmesinden fazla bir fayda sağlamamıştır denebilir. Zira saldırmazlık paktı yapılmasa dahî Türkiye'nin bir saldırıya geçecek imkânı olmadığını Almanya bilebilecek durumdaydı.

En enteresan durum, tabiatıyla Rusya'nınkidir. Rusya, başlangıçta Türkiye'nin kendisi gibi tarafsız kalmasını istemiş, bunu temin edemeyince Türkiye'yi savaş taraflısı olarak suçlamıştır. Aynı Rusya, Türkiye ve Bulgaristan üzerindeki talepleri kabul edilirse, Mihver'e iştirak edebileceğini beyan etmiştir. Gene aynı Rusya, Alman saldırısından sonra, Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı tenkit unsuru yapmış ve uzun süre Türkiye'nin savaşa girmesini, hatta bunun için zorlanmasını istemiştir. Savaşın neticesi belli olduktan sonra ise, 1944 ortalarından itibaren, Türkiye'nin kendi iradesi ile başbaşa bırakılması görüşüne gelmiştir. Bu görüşün ne mana ifade ettiği 1945 yılında, dostluk anlaşmasının feshedilmesinden sonra cereyan eden olaylarla açıklığa kavuşmuş bulunmaktadır.

Birinci Cihan Harbi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ile kıyaslandığında, Cumhuriyet Hükümeti'nin, dört taraftan gelen baskılar karşısında mukavemetini yitirmeyerek savaşın dışında kalabilmiş olmasını, başarılı bir politika olarak tarif etmemek imkânı yoktur.